

บทความเรื่อง

ปรัชญามุมมองแนวคิดสังคมโลกโซเซียล ยุค 4.0

(โลกเสมือนจริงกับความจริงแท้ของโลก)

ตอน “ บวร: บ้าน วัด โรงเรียน” เป็นส่วนหนึ่งของการสร้างวัฒนธรรมการโกงในสังคมไทยจริงหรือ?

(วิเคราะห์มุมมองแนวคิดแบบนักปรัชญา กรณีศึกษา เมื่อผลการวิจัยพบว่า... บ้าน วัด โรงเรียน หล่อหลอมความโกง : ถอดรหัสพฤติกรรมโกง โดย ผศ.ดร.ธานี ชัยวัฒน์ ผู้อำนวยการศูนย์เศรษฐศาสตร์พฤติกรรมและการทดลอง และอาจารย์ประจำคณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย)

*¹ ทรงศักดิ์ พรหมดี

“...สภาพแวดล้อมมีส่วนเกี่ยวกับการโกงของคนเรา คนโกงในวัดมากกว่านอกวัด (โกงภายใต้คอนเซ็ปต์ Moral Licensing) และสภาพอากาศสร้างความรู้สึกผิดไม่เท่ากันมีผลต่อการโกง” ข้อความนี้ คือส่วนหนึ่งของข้อมูลในผลการวิจัย... สำหรับการเปิดเผยรายงานวิจัยที่น่าสนใจของ ผศ.ดร.ชัยวัฒน์ ธานี เกิดขึ้นเมื่อวันที่ 16 กันยายน 2560 ในงาน Shift Happens: พลิกที่ธุรกิจให้ทันวันพรุ่งนี้ ที่จัดโดยดีแทค และ 101 ผลการวิจัยนี้ได้รับการสนับสนุนทุนจาก (สกว.) เพื่อต้องการขจัดปัญหาคอร์รัปชันซึ่งเป็นปัญหาที่ฝังรากลึกในสังคมไทยมาอย่างยาวนาน แต่ประเด็นก็คือผลการวิจัยนี้ได้สร้างกระแสในสังคมโซเชียล (สังคมเสมือนจริงหรือสังคมออนไลน์) หลังจากมีการอัปเดตข้อมูลลงในระบบอินเทอร์เน็ต ที่ผู้ทำวิจัยได้ไปทอล์คโชว์ในรายการนี้มีผู้เข้าไปชมคลิปแล้วไม่ต่ำกว่าสี่หมื่นคน มีสภา นิโทรทัศน์บางช่องได้จับไปเป็นกระตุกหัวข้อของการนำเสนออย่างดุเดือดเผ็ดร้อน และนอกจากนั้นหนังสือพิมพ์หลายฉบับได้ตีพิมพ์เป็นคอลัมภ์สัปดาห์พิเศษ เพื่อนำเสนอในสังคมออนไลน์ ผู้เขียนขอยกเอาบทความที่น่าสนใจตีพิมพ์ในหนังสือพิมพ์กรุงเทพธุรกิจออนไลน์ ฉบับวันที่ 20 พฤศจิกายน 2560 ดังนี้

“ถอดรหัสพฤติกรรมโกง บ้าน วัด โรงเรียน: ปัญหาคอร์รัปชันเป็นปัญหาที่ฝังรากลึกในสังคมไทยมาอย่างยาวนาน ที่ผ่านมามีสังคมไทยทุ่มทรัพยากรอย่างมหาศาลในการแก้ปัญหาคอร์รัปชันให้หมดไป และได้ ‘คนดี’ มาบริหารบ้านเมือง แต่กลายเป็นว่าปัญหาลับทวีความรุนแรงขึ้นในหลายมิติ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ได้สนับสนุนทุนวิจัยเกี่ยวกับ ‘ธรรมาภิบาลและการลดคอร์รัปชัน’ มาอย่างต่อเนื่อง ผลการศึกษาส่วนหนึ่งได้ถูกนำเสนอผ่าน ‘ทอล์คความรู้’ ซึ่ง ผศ.ดร.ธานี ชัยวัฒน์ผู้อำนวยการศูนย์เศรษฐศาสตร์พฤติกรรมและการทดลอง คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้กล่าวในงาน SHIFT HAPPENS: พลิกธุรกิจให้ทันวันพรุ่งนี้ ถึงประเด็น “เมื่อบ้าน วัด โรงเรียน หล่อหลอมความโกง ” ว่าสิ่งที่เรามากให้ความสนใจคือ

* วิเคราะห์บทความโดย ดร.ทรงศักดิ์ พรหมดี อาจารย์ประจำหลักสูตร คณะศาสนาและปรัชญา สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา (E-Mail: Promdee1979@hotmail.com)

‘ปริมาณ’ ของการโกง หรือหาว่า ‘ใคร’ ที่เป็นคนโกง คำถามที่น่าสนใจกว่านั้นคือ ‘ทำไม’ คนในสังคมไทยถึงชอบโกง และนักการเมืองและข้าราชการ ‘เท่านั้น’ หรือเปล่าที่เป็นคนโกง

ผศ. ดร.ธานี เริ่มต้น ‘ถอดรหัสพฤติกรรมโกง’ ด้วยคำถามว่า “ในสถานการณ์ที่ฝนตกและสถานการณ์ที่ฝนไม่ตก ทุกท่านคิดว่าสถานการณ์ไหนคนโกงเยอะกว่ากัน..คำตอบคือ สถานการณ์ที่ฝนตก” ก่อนกล่าวถึงแว่นตาเศรษฐศาสตร์พฤติกรรม ซึ่งเป็นศาสตร์ที่ช่วยให้เข้าใจพฤติกรรมมนุษย์ในแง่มุมที่สดใหม่และน่าสนใจว่าคำพูดหนึ่งที่เรารู้สึกคุ้นเคย ๆ ในเศรษฐศาสตร์พฤติกรรมก็คือ ‘เราไม่ได้เป็นเจ้าของวิถีคิดของเรา เราเกิดมาพร้อมความว่างเปล่า แต่เราถูกหล่อหลอมบางอย่างจนมาเป็นตัวเราในทุกวันนี้’ ฉะนั้นเศรษฐศาสตร์พฤติกรรมและเศรษฐศาสตร์สถาบัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งจึงอธิบายว่าการหล่อหลอมพฤติกรรม วิถีคิด และทัศนคติของเรามีที่มาจากสถาบันทางสังคมอะไร คนไทยให้ความหมายและคุณค่าเกี่ยวกับเรื่อง ‘ดี’ แตกต่างกันจนกลายเป็นคนละเรื่องเดียวกัน และนี่คือสาเหตุที่พฤติกรรมโกงถูกฝังรากลึกอยู่ในดีเอ็นเอของความเป็นไทยจนเรารู้สึกชินชาเป็นเรื่องปกติและไม่รู้ตัว

จากการสอบถามคนไทยกว่า 4,000 คน ส่วนใหญ่ตอบว่าความดีคือ ความซื่อสัตย์ สุจริต ไม่คดโกง แต่ คนดี คือคนที่ กตัญญู เชื่อฟังพ่อแม่และผู้ใหญ่ กลายเป็นว่าการทำความดี กับการเป็นคนดีไม่เหมือนกัน การทำความดีพูดถึงผลประโยชน์สาธารณะ แต่คุณจะเป็นคนดีเมื่อทำประโยชน์บางอย่างให้กับคนใกล้ชิดของคุณ และบ่อยครั้งเราก็ตกอยู่ในสถานการณ์ที่ต้องเลือกว่าระหว่างความดีกับคนดี เราจะเป็นอย่างไหน สิ่งที่ชอบอยู่ภายใต้ความหมายของคนดีแบบที่สังคมไทยให้คุณค่า คือ แนวคิด Familism หรือความรู้สึกของความเป็นครอบครัว ซึ่งอาจเกี่ยวพันหรือไม่เกี่ยวพันกันโดยสายเลือดก็ได้ เมื่อเรานับถือคนที่มีบุญคุณเป็นเพื่อนในกลุ่มหรือรุ่นพี่ที่นับถือเข้ามาเสมือนเป็นคนหนึ่งที่อยู่ในครอบครัว ทำให้เรารู้สึกที่จะ ‘เลือกปฏิบัติ’ ให้ความสัมพันธ์กับคนที่รู้สึกเป็นครอบครัวมากกว่า ขณะที่เราสร้างความสัมพันธ์แบบ Familism กับคนกลุ่มหนึ่ง คนที่ไม่ได้อยู่ในกลุ่มนั้นจะไม่มีผลสำคัญกับเรา ซึ่งในทางวิชาการเรียกว่ากระบวนการ Alienation หรือการทำให้เป็นอื่น ทั้งสองกระบวนการนี้มีส่วนให้การคอร์รัปชันเกิดขึ้นได้ง่ายขึ้นในสังคม “แนวคิดเรื่อง Familism ช่วยให้การโกงหรือคอร์รัปชันเกิดขึ้นได้ง่าย เช่น พ่ออาจยอมติดสินบนช่วยให้ลูกที่ขับรถชนคนตายพ้นจากคดีความ โดยไม่สนใจว่าจะทำลายกระบวนการยุติธรรมหรือไม่ และไม่สนใจว่าความยุติธรรมจะสร้างความเจ็บปวดให้ครอบครัวอันมากแค่ไหน เพียงแค่ขอให้ลูกตัวเองรอด ที่จริงแล้ว ไม่จำเป็นต้องเป็นลูก แต่เป็นเพื่อนสนิทหรือผู้มีพระคุณก็ได้เช่นกัน” คำถามที่ตามมาคือ การเป็นคนดีแบบไทย ๆ ถูกหล่อหลอมขึ้นมาได้อย่างไร

บ้าน โรงเรียน วัด: สถาบันที่หล่อหลอมพฤติกรรม (โดยไม่รู้ตัว) เศรษฐศาสตร์สถาบัน ซึ่งเป็นแนวคิดที่ให้ความสำคัญกับ ‘สถาบัน’ หรือกติกาในสังคมในฐานะสิ่งที่มีบทบาทสำคัญในการกำหนดพฤติกรรมมนุษย์ บอกเอาไว้ว่าความเป็น ‘คนดี’ ถูกหล่อหลอมมาตั้งแต่วัยเด็กผ่านสถาบัน ‘บ้าน’ และ ‘โรงเรียน’ ซึ่งผูกพันกับชีวิตของทุกคน ในการสำรวจทัศนคติและค่านิยมโดย World Value Survey ในหลายประเทศทั่วโลก มีคำถามหนึ่งที่ถามว่าอะไรเป็น ‘คุณธรรมสำคัญ’ ที่ผู้คนในแต่ละประเทศจะสอนให้กับลูกของพวกเขา ผลสำรวจพบว่าในประเทศที่มีระดับการพัฒนาสูง คุณธรรมที่พ่อแม่ตั้งใจจะสอนเด็ก ๆ คือการเคารพสิทธิสาธารณะ การรับฟังความเห็นผู้อื่น และการช่วยเหลือคนแปลกหน้า ในขณะที่คุณธรรมของประเทศไทยที่มีคนตอบมากที่สุด คือต้องเชื่อฟังผู้ใหญ่ มีระเบียบวินัย และต้องเรียนหนังสือสูง ๆ นอกจากนี้คำสอนของพ่อแม่ ‘นิทาน’ พื้นบ้านไทยที่อยู่กับเด็ก ๆ มานาน ก็ปลูกฝังชุดคุณธรรมแบบฉลาดแกมโกงให้กับเยาวชนจนกลายเป็นว่าพวกเขาารู้สึกว่านี่คือวิถีของสังคมแบบไทย ๆ ตัวอย่างเช่น ศรีธนญชัย ที่สอนเรื่องของการ ‘รู้รักษาตัวรอดเป็นยอดดี’ “เราเอาความซื่อโกง ความเอาเปรียบเพื่อเอาตัวรอดไปผูกโยงกับความฉลาด เมื่อเราเห็นคนถูกโกง ถูกเอาเปรียบ หรือคนที่ซื่อตรงกลับต้องเจ็บปวด คนจำนวนมากจะรู้สึกว่าคุณคนนี้ ‘โง่’ ที่เอาตัวรอด

ไม่ได้ กลายเป็นว่าเรากลับเอาการเอาเปรียบ การเอาตัวรอดเป็นสิ่งที่แสดงถึงความฉลาด และเอาความซื่อตรงที่ทำให้หลายคนต้องเจ็บปวดกลายเป็นสิ่งที่แสดงถึงความเป็นคนโง่”

ขยับมาที่โรงเรียน เราคาดหวังให้โรงเรียนมีหน้าที่ให้ความรู้กับเด็ก แต่กลับเป็นอีกสถาบันหนึ่งที่หล่อหลอมแนวคิด Familism ทั้งการจ่ายเงินสินบนเพื่อให้ลูกได้เข้าโรงเรียนดี ๆ ที่สูงขึ้นกว่า 10 เท่าในช่วง 15 ปีที่ผ่านมา และการเลือกปฏิบัติของครูที่มีต่อเด็กเก่งและไม่เก่ง ซึ่งเกิดขึ้นเป็นเรื่องปกติ เมื่อเด็ก ๆ ถูกหลอหลอมด้วยการปฏิบัติที่ไม่เท่าเทียมกัน เขาจะรู้สึกว่าการเลือกปฏิบัติระหว่างคนเก่งและคนไม่เก่งเป็นเรื่องธรรมดา และเมื่อวันหนึ่งที่เขามีโอกาสอย่างใดก็ตาม เด็ก ๆ ที่โตขึ้นก็จะ ‘เลือกปฏิบัติ’ เพราะเป็นเรื่องธรรมดา นั่นหมายความว่าเด็กจะไม่มีความรู้สึกต่อต้านการเลือกปฏิบัติเมื่อเติบโตขึ้น “นั่นหมายถึงทั้งสถาบันครอบครัวและโรงเรียน มีส่วนสนับสนุนให้เกิดความรู้สึก ‘ยอมรับ’ ความไม่เป็นธรรมและการโกงไปโดยปริยาย ” สิ่งที่น่าสนใจไปกว่านั้นในการศึกษาของนักวิจัย คือ สถานที่อย่าง ‘วัด’ กลับกลายเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ส่งเสริมพฤติกรรมโกง ด้วยการเป็นที่ที่ทั้งความรู้สึกผิดของคนโกง การเข้าวัดทำให้พวกเขาสบายใจขึ้น ทั้งที่ไม่ได้แก้ปัญหาหรือทำให้การโกงลดลง คนแต่ละคนจะยอมรับการทำชั่วในระดับที่แตกต่างกัน บางคนหากทำดีมาเยอะอาจจะคิดว่าทำชั่วนิดหน่อยก็ไม่เป็นอะไร เพราะสามารถไป ‘ชดเชย’ ความชั่วนั้นได้ ทั้งที่เป็นคนละเรื่องกันโดยสิ้นเชิง เศรษฐศาสตร์พฤติกรรมเรียกสิ่งนี้ว่า Moral Licensing หรือใบอนุญาตทำชั่ว

การเข้าวัดทำบุญเป็นการทำความดีในรูปแบบหนึ่ง วัดจึงกลายเป็นสถาบันที่ทำให้การโกงดำรงอยู่โดยไม่ตั้งใจ ถ้าเรามองเห็นการทำบุญในศาสนาที่สูงขึ้น ก็น่าจะกลับมาตั้งคำถามว่าสังคมนั้นคือสังคมที่ความดีเยอะหรือความเลวเยอะกันแน่ การออกแบบทางเลือกของสังคมเพื่อตอบสนองความต้องการของทุกคน (Choice Architecture) ในสังคมไทย ถูกออกแบบมาให้การโกงเกิดขึ้นได้ง่าย เช่น ขั้วรถผ่าไฟแดงหนึ่งครั้ง ตัวเลือกระหว่างการยอมจ่ายสินบนให้ตำรวจเพื่อไม่ต้องรับใบสั่ง กับ การรับใบสั่งแล้วไปจ่ายที่สถานีตำรวจ รวมถึงการทำสิ่งที่ถูกต้องด้วยการแจ้งพฤติกรรมคอร์รัปชันของตำรวจที่เรียกสินบน ทั้งสองทางมีความยากง่ายที่แตกต่างกัน และเรามักจะเลือกทางเลือกที่ง่ายกว่า (นั่นคือการจ่ายเงินสินบน) เพื่อให้ชีวิตง่ายขึ้น เมื่อทางเลือกที่ง่ายกว่ามารวมกับความรู้สึกที่ ‘ใครๆ ก็ทำกัน’ และการมีวัดเป็นสถานที่ให้ทำบุญเพื่อชดเชยความผิดที่ก่อ แต่ไม่ได้รู้สึกผิดจริงๆ แค้ชดเชยที่โดนตำรวจจับได้และต้องจ่ายเงินให้ ก็ทำให้ทัศนคติเกี่ยวกับการโกงที่เกิดจากสถาบันทางสังคมต่างๆ อยู่ใน ‘ดุลยภาพ’ ที่เท่ากัน “ไม่ใช่แค่แค่การเมืองเท่านั้นที่โกง เราทุกคนก็มีส่วนคนละเล็กละน้อย เราสร้างทั้งทัศนคติและระบบที่ทำให้การโกงมันดำรงอยู่ได้ และทำได้ง่ายในสังคม ” นี่คือนักเศรษฐศาสตร์พฤติกรรมทั้งท้ายไว้ให้คิด..”(บทความพิเศษ โดย ผศ.ดร.ธานี ชัยวัฒน์ ผอ.ศูนย์เศรษฐศาสตร์พฤติกรรมและการทดลอง คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาฯ ภายใต้การสนับสนุนของ สกว, ที่มาข้อมูล, หนังสือพิมพ์กรุงเทพธุรกิจออนไลน์, 20/11/60, ออนไลน์)

เมื่ออ่านบทความนี้จบผู้เขียนพยายามค้นหาข้อมูลและแหล่งอ้างอิงอยู่หลายสัปดาห์ จนพบว่า การตอบรับของบทความและผลการวิจัยนี้มีหลากหลายกระแสทั้งมีผู้ที่เห็นด้วยและไม่เห็นด้วย ในเรื่องผลการวิจัยที่มันไปขัดกับความรู้สึกและสภาพความเป็นจริงในสังคมไทย จนเกิดเป็นข้อวิพากษ์วิจารณ์กันไปหลากหลายแง่มุมและ นั่นเป็นที่มาของการเขียนบทความนี้ ผู้เขียนเอง ขออนุญาตออกตัวก่อนว่าไม่ได้ต้องการไปสร้างกระแสหรือโหมกระแสโลกโซเชียลและหรือต้องการหวังผลใดๆ อันเกิดจากบทความนี้ทั้งสิ้น หากแต่ผู้เขียนเองสนใจในเรื่องของการวิจัยด้านสังคมวัฒนธรรม เพราะเป็นนักวิจัยภายใต้สถาบันการศึกษา โดยเฉพาะเรื่องที่อยู่ใกล้ตัว ก็ต้องการที่จะแสดงทัศนะและมุมมองในฐานะนักวิจัยมือใหม่ และเข้าใจถึงจริยธรรมนักวิจัยที่ จะต้องทำใจเปิดกว้างรับข้อมูลใหม่ๆ อยู่เสมอ จึงไม่ขอใช้คำว่า “เห็นด้วย หรือ ไม่เห็นด้วย ” ในบทความเรื่องนี้ และ

จะใช้มุมมองแนวคิดที่อยู่บนพื้นฐานของเหตุและผลในการศึกษาวิเคราะห์ หรือสังเคราะห์ต่อข้อมูล ตามที่ตั้ง
เป็นกระตุกหัวข้อบทความในครั้งนี้

อีกประการหนึ่ง ด้วยความเคารพต่อผลการวิจัยของท่าน ผศ.ดร.ธานี ชัยวัฒน์ ผู้อำนวยการศูนย์
เศรษฐศาสตร์พฤติกรรมและการทดลอง และอาจารย์ประจำคณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
การนำเสนอบทความนี้ ซึ่งมีกลุ่มคำ หรือ ประโยค ที่สำคัญ จึงขอนำเสนอเฉพาะมุมมองและแนวคิดที่
เกี่ยวเนื่องด้วยประเด็นแนวทางการพัฒนาชุมชน ที่ใช้ตัวอักษรย่อตามโครงการในพระราชดำริ พระบาทสมเด็จพระ
พระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร รัชกาลที่ 9 เรื่อง “บวร” เป็นตัวอักษรย่อ หมายถึง บ้าน
วัด โรงเรียน ซึ่งผู้เขียนเห็นว่า มีความหมายและความเป็นมาที่สำคัญมากสำหรับผู้เขียนเอง และยังเป็นหัวข้อที่
สอดคล้องกับงานวิจัยที่ผู้เขียน ฟัง ได้รับทุน สนับสนุนการ วิจัยในเรื่องนี้ จากกรมการพัฒนาชุมชนใน
ปีงบประมาณ 2561 จึงต้องการต่อยอดชุดข้อมูลความรู้อันที่จะนำไปสู่การดำเนินการวิจัยที่ดีต่อไป ดังนั้นจึง
ขอวิเคราะห์มุมมองและแนวคิด เป็นประเด็นข้อวิพากษ์ต่าง ๆ ในบทความต่อไปนี้

วิเคราะห์ประเด็นหลัก ๆ จากการค้นข้อมูลทั้งหมดพบว่า ผลการวิจัยที่นำเสนอขึ้นนั้นค้นพบส่วนหนึ่งของ
ความจริงที่อาจยังไม่จริงทั้งหมด หมายถึง บทสรุปผลการวิจัยที่ตอบแต่วัตถุประสงค์ของการวิจัย ที่ตั้งเป็นสม
มุติฐานการวิจัย และนำเครื่องมือทางวิทยาศาสตร์คือการทดลองด้วยวิธีต่าง ๆ มาสรุปตามวัตถุประสงค์ของ
การวิจัย อาจจะสรุปและตอบได้ตรงตามสมมุติฐานหรือสอดคล้องตามแนวคิดและทฤษฎี แต่ผู้วิจัยอาจยังไม่
เข้าถึงส่วนลึกบางประเด็นในการได้ข้อมูลก่อนจะ นำมาตีแผ่เป็นข้อมูลวิชาการ ที่สามารถนำมาเป็นฐานข้อมูล
หรืออ้างอิงได้ ยกตัวอย่างเช่น การออกไปเก็บข้อมูลวิจัยที่คณะผู้วิจัยได้ไปทดสอบเพื่อเก็บข้อมูลการวิจัย โดย
ใช้เครื่องมือทดสอบเป็นลูกเต๋า ให้กลุ่มทดลองเขย่าลูกเต๋าแล้วดี กเครื่องหมายเป็น คะแนน ตามอุปกรณ์และ
เครื่องมือที่กำหนดให้ ถ้าเขย่าตรงหรือได้คะแนนเยอะจะได้รางวัลค่าตอบแทนตามความเป็นจริง **(คณะผู้วิจัยใช้
คำว่า..เปิดโอกาสให้โกง)** แล้วกำหนดให้กลุ่มทดลองอยู่ในสถานที่ และสถานการณ์ที่แตกต่างกัน เช่น ในวัด ใน
สถานที่สาธารณะที่วุ่นวาย และในที่ฝนตกเสียงดัง ซึ่งหากมองแล้ววิธีการทั้งหมดก็แน่นอนครับเป็นการกำหนด
วิธีการเก็บข้อมูลวิจัยที่ตรงตามสมมุติฐานเบื้องต้นที่จะตอบข้อมูลตามวัตถุประสงค์การวิจัย แต่เครื่องมือ และ
กลุ่มประชากรที่ใช้ในการทดลอง คณะผู้วิจัยยังไม่ได้ลงรายละเอียดในเชิงพฤติกรรม หมายถึง ประชากร ที่
นักวิจัยส่วนมากกำหนด ก็จะกำหนดตามสถานภาพ เพศ อายุ รายได้ หรือ กำหนดตาม กรอบการวิจัย เป็น
เบื้องต้น และนั่นก็แปลว่าข้อมูลบางอย่างในเชิงพฤติกรรมส่วนลึกที่ในทางศาสนาและปรัชญา เรียกว่า จริย
ศาสตร์ (Ethics) นั้นมีความลึกซึ้งและต้องใช้กระบวนการศึกษาที่ค่อนข้างละเอียดอ่อน และยากต่อการเข้าถึง
ข้อมูลส่วนลึกในด้านนี้ ยกตัวอย่างเช่น พฤติกรรมการโกง ที่ ผู้วิจัยได้ตั้งเป็นโจทย์หลักในการทำวิจัย ทดสอบ
โดยตอบผลการวิจัยว่า ผู้เขย่าลูกเต๋ายู่ในวัดโกงมากกว่า อยู่นอกวัด หมายถึงสถานการณ์และสถานที่ที่ได้
กำหนด ตรงนี้เองที่เป็นจุดชวนชวนขี้วิตกกังวลในประเด็นที่เป็นกระแสที่เกิดขึ้น แต่คณะผู้วิจัยอาจลืมไปว่า
กลุ่มประชากรที่ใช้ในการทดลอง มีความเชื่อและนับถือศาสนา อื่นๆ หรือไม่ ที่แน่ๆ ประชากรไทยข้อมูลทาง
สำนักงานสถิติแห่งชาติที่สำรวจ ร้อยละ 94.6 นับถือศาสนาพุทธ ร้อยละ 4.6 นับถือศาสนาอิสลาม ร้อยละ 0.7
นับถือศาสนาคริสต์ และอีก ร้อยละ 0.1 นับถือศาสนาความเชื่ออื่นๆ และไม่มีศาสนา (ข้อมูลที่มา: สำนักงาน
สถิติแห่งชาติ กระทรวงเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร ได้ทำรายงานสรุปผลการสำรวจสภาพทางสังคม
และวัฒนธรรม พ.ศ.2544, ออนไลน์) คนที่เข้าไปในวัด หรือทำบุญ ไม่ได้หมายถึงว่าจะเป็นผู้ที่เข้าใจในเรื่อง
ศาสนาอย่างลึกซึ้ง และศาสนาพุทธในสังคมไทย ก็เปิดกว้างในการที่จะให้ทุกคนได้นับถือศาสนาความเชื่อและ

ปฏิบัติกันตามขนบธรรมเนียมประเพณี จนเกิดการผสมผสานกลมเกลียวเป็นเสมือนศาสนาพิธีอันหนึ่งอันเดียวกันไป ยกตัวอย่างเช่น พระราชพิธี จรดพระนังคัลแลกนาขวัญ ก็เป็นพิธีกรรมศาสนาพราหมณ์-ฮินดู และพุทธ รวมอยู่ในขั้นตอนพิธีกรรมนี้ และประเพณีพิธีกรรมใน เทศกาลต่างในสังคมไทยก็เป็นการผสมผสานในลักษณะเดียวกันนี้แทบทั้งสิ้น และนั่นก็แปลว่า ประชากรไทยไม่ว่าจะอยู่ในสถาน ที่ใดๆ ไม่ว่าจะเป็นวัด โบสถ์ คริสต์ ศาสนสถานอิสลาม และหรือศาสนสถานอื่นๆ หรือที่สาธารณะทั่วไป ก็จะมีความเป็นเครือญาติธรรมทางศาสนาเกี่ยวเนื่องกัน ดังนั้นคนไทยพุทธมีญาติเป็นคนไทยคริสต์หรืออิสลามจึงไม่แปลก การ ร่วมกันไปทำบุญประกอบศาสนพิธีกรรมหรือเทศกาลต่างๆ จึงเป็นเรื่องปกติในสังคมไทย นั้นแปลว่า ศาสนิกชนในศาสนาต่างๆ จะใส่บาตร ทำบุญทอดผ้าป่า ถวายสังฆทาน ร่วมกับชาวพุทธเป็นเรื่องปกติที่เราเห็นหรือพบอยู่ทั่วไป หรือชาวพุทธก็จะไปประกอบศาสนพิธีใน ศาสนพิธีหรือ ศาสนสถานของศาสนาอื่น ๆ ก็ยังไม่แปลก แต่ประเด็นที่ที่คณะผู้วิจัยอาจทำให้แปลกก็คือ ได้กำหนดสถานการณ์และสถานที่เป็นวัด และให้กลุ่มทดลองที่อยู่ในวัดซึ่งยังไม่ได้ลงรายละเอียดในเชิงพฤติกรรมตามที่กล่าวมาแล้ว การเก็บข้อมูลวิจัยโดยให้กลุ่มตัวอย่าง เขย่าลูกเต๋าวัด โดยอาจตั้งสมมุติฐานเบื้องต้นว่า คนอยู่ในวัดต้องกลัวบาป ตั้ องเป็นคนดี ต้องซื่อสัตย์ ต้องขวสะอาดทั้งภายในภายนอกคือ กาย วาจา ใจ (ต้องไม่โกง) แต่ผลการวิจัยของคณะผู้วิจัยในครั้งนี้ก็กลับได้ผลทดสอบที่ตรงกันข้าม และเป็นผลที่น่าตกใจ นั่นคือ ตัวเลขการโกง กลับเยอะกว่าในสถานการณ์และสถานที่ที่ทดสอบทั้งหมด จึงนำมาสรุปเป็นผลก ารวิจัยและตีแผ่นำเสนอสู่สังคมจนเป็นข้อวิพากษ์วิจารณ์ครั้งนี้ และมีคำถามตามมาว่า เช่น ถ้าสถานที่ในการทดลองไม่ใช่วัด กำหนดให้เป็นศาสนสถานอื่นๆ เช่น โบสถ์คริสต์ มิสยิตต์อิสลาม หรือ ศาสนาวิหารเทพเจ้า และหรือสถานที่อื่นๆ ที่สามารถนำเครื่องมือทดลองการวิจัยนี้ไปทดสอบ (Try-out) จะได้ข้อมูลเหมือนหรือใกล้เคียงกันไหม และคำถามที่สำคัญคือทำไมต้องกำหนดสถานที่ การวิจัยโดยทดสอบและทดลองเรื่องการโกงเป็นวัด เพราะวัดในความหมายของสังคมไทยคือสัญลักษณ์ของความดี ที่เรายึดถือปฏิบัติสืบทอดกันมาหลายร้อยปี การวิจัยที่เกิดขึ้นจึงเป็นคำถามว่าเชื่อถือได้หรือไม่ เพราะกำหนดสถานที่การวิจัยไม่ครอบคลุมข้อมูลที่จะได้ตามความเป็นจริง หากจะใช้จริงๆ ทำไมไม่ใช้กำหนดขอบเขตพื้นที่การวิจัยเป็นศาสนสถานในสังคมไทยโดยรวม ซึ่งจะทำให้วิจัยเรื่องนี้จะได้รับความเชื่อถือมากกว่านี้ เพราะประเด็นก็คือ เมื่อผลการวิจัยมันตอบตามเครื่องมือ **“คณะผู้วิจัยจึงสรุปไปว่า... วัด บ้าน โรงเรียน คือสถานที่ปมเพราะการโกงให้ฝังรากลึกในสังคมไทย การทำบุญเยอะๆ คือการฟอกการโกงให้ขาวสะอาด โกงมากจึงต้องทำบุญมาก...เช่นนี้”**

แต่เมื่อนำเสนอออกไปสู่สาธารณะจึงถูกสื่อสังคมโซเชียล บ่นเป็นกระแส จนอาจเป็น วาหะ กรรมทาง การเมือง หรือการตลาด ผลการวิจัย ที่ได้ นี้จริงๆ แล้วเป็นผลการวิจัยที่น่าสนใจและน่า ศึกษาเพราะมีจุดประสงค์หลัก ของการวิจัยเพื่อ แก้ปัญหาคอ รรัปชัน ก็คือการทุจริต ประพฤติมิ ชอบหรือที่วาหะกรรมแบบ การเมืองเรียกว่า “โกง” อันเป็นปัญหาที่ฝังรากลึกในสังคมไทย นับว่า เป็นความท้าทายของนักวิจัย ท่านนี้ ที่กล้าขุดรากเหง้าของวัฒนธรรมโดยใช้ยานานแรงเปิดแผลใจที่ยังไม่มีใครกล้า ที่จะแตะต้องโดยเฉพาะด้านสถาบัน อันเป็นหัวใจของชุมชน นั่นก็คือ ครอบครัว ซึ่งผู้วิจัยใช้ศัพท์ภาษาอังกฤษว่า ... Familism หมายถึงสภาพของวัฒนธรรมแบบคร้วคร้ว ไทย ที่สร้างมาบนพื้นฐานของครอบครัวแบบขยาย ไม่ใช่ครอบครัวเดี่ยวเหมือนอย่างวัฒนธรรมแบบฝรั่ง และภายใต้วัฒนธรรมไทยที่มีรากเหง้าจากศาสนาพุทธที่มีหลักคำสอนและ

ความเชื่ออยู่บนพื้นฐานของกรรม คือการกระทำที่จะคอยกำหนดผลไม่ว่าจะดีหรือชั่วก็จะทำให้ผู้กระทำได้รับผลของกรรมนั้น ไม่ว่าจะไม่มีใครรู้เห็นหรือไม่ก็ตาม ผลกรรมนั้นจะให้ผลที่ยุติธรรมเสมอ และนั่นแปลว่าใครทำกรรมไม่ดี ก็จะต้องได้รับผลกรรมที่ไม่ดีของตัวเองร้อยเปอร์เซ็นต์ วัฒนธรรมไทยและความเชื่อจึงค่อนข้างจะฝังรากลึกกับแนวคิดและความเชื่อและจะมั่นใจกับระบบความเชื่อที่แบบนี้นี่ว่า “ฟ้ามีตา กรรมเวร มีจริง” ใครที่คิดหรือกระทำให้สิ่งไม่ดี ไม่ช้าหรือเร็วจะได้รับผลกรรมนั้นอย่างแน่นอน ไม่มีใครให้สินบนเจ้ากรรมนายเวรที่จะพิพากษาในกรณีความผิดที่กระทำไปในแต่ละครั้งได้ จึงเป็นที่เข้าใจตรงกันว่าวัฒนธรรมไทยพุทธ ศาสนาเป็นรากแก้วเป็นส่วนหนึ่งในศาสนวิถี คือ วิถีทางของการดำเนินชีวิตแบบ ไทยและให้ความเคารพศรัทธาต่อพุทธศาสนาอย่างสูงยิ่ง จึงใช้คำว่าสถาบันชาติ ศาสนาและพระมหากษัตริย์ นั่นเอง

นอกจากงานวิจัยชิ้นนี้เป็นกระแสในโลกออนไลน์ ยังมีงานวิจัยที่เป็นประเด็นในโลกโซเชียล ตามมาอีกหลายเรื่อง เช่น “หลังนักวิชาการผู้เชี่ยวชาญด้านพฤกษศาสตร์ มหาวิทยาลัยชื่อดังในกรุงเทพฯ ได้โพสต์ข้อความในเฟซบุ๊ก เมื่อวันที่ 22 พ.ย. 2560 ที่ผ่านมา ว่า “ดอกบัวตอง เป็นพืชที่ทำลายระบบนิเวศ สัตว์อื่นจะไม่มีเหลือในพื้นที่ และดอกบัวตองยังสร้างสารที่เป็นพิษต่อพืชรอบข้าง เช่นข้าว ข้าวโพด ข้าวฟ่าง ผักกาด และหญ้าพื้นเมือง..จะมีหน่วยงานไหนที่แข็งแกร่งออกมาต่อต้าน เอเลียนสปีชีส์แสนงาม แต่ร้ายกาจ ของพืชต่างถิ่น รุกรานรุนแรงชนิดนี้..” (ข้อมูลจาก; MGR Online เผยแพร่: 25 พ.ย. 2560) ประเด็นเนื่องจากการวิจัยท้องถิ่นในชุมชนของสถาบันวิจัยในสถาบันการศึกษาระดับหนึ่ง อาจารย์ผู้วิจัยได้ไปทำการศึกษาพืชและพันธุ์ กรรมกรณีศึกษาดอกบัวตอง ในทุ่งบัวตอง อำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน และได้ศึกษาวิจัยอย่างละเอียดจนทราบว่า ดอกไม้ชนิดนี้เป็นอันตรายต่อระบบนิเวศหากปล่อยให้ขยายพันธุ์หรือใครนำไปปลูกที่อื่นๆ ควรได้รับการอนุญาต เพราะอันตรายต่อระบบนิเวศถึงกับใช้คำว่า “ดอกบัวตอง คือ พันธุ์กรรมเอเลียน สปีชีส์” เมื่อตีพิมพ์ผลงานวิจัยชิ้นนี้ออกไป ประชาชนชาวจังหวัดแม่ฮ่องสอนและจังหวัดใกล้เคียงโดยเฉพาะคนในพื้นที่ที่ออกมาประท้วง และแสดงความไม่พอใจต่อการออกมาตีแผ่เรื่องราวผลงานวิจัยของนักวิชาการท่านนี้

และนอกจากนั้นยังมีผลการวิจัยในต่างประเทศในโลกโซเชียลเผยแพร่..“ผลวิจัยล่าสุดของต่างประเทศพบว่า ผู้ที่ชอบสบถคำ หรือพูดคำหยาบ มักเป็นคนจริงจังต่อความรู้สึก เว็บไซต์ข่าวต่างประเทศรายงานว่า นักวิจัยจากมหาวิทยาลัยเคมบริดจ์ , มหาวิทยาลัยมาสซาชูเซตส์ , มหาวิทยาลัยฮอว์กิง และมหาวิทยาลัยสแตนฟอร์ด ค้นพบว่า ผู้ที่สบถคำใส่ผู้อื่นมักเป็นคนซื่อสัตย์จริงใจ ผลการวิจัยเกิดจากกลุ่มตัวอย่าง 276 คนในห้องทดลอง พร้อมให้ตอบแบบสอบถามว่าทำไมพวกเขาถึงสบถคำหยาบใส่ระหว่างการสนทนา และส่วนใหญ่ตอบว่าสาเหตุที่เขาสบถคำใส่คู่สนทนา เพราะต้องการแสดงออกอารมณ์ในด้านลบ และบอกถึงความจริงใจ และส่วนใหญ่อีกเช่นกันตอบว่าการสบถของพวกเขานั้นเพราะต้องการแสดงออกถึงความซื่อสัตย์ในความรู้สึก นอกจากนี้ทดลองกับกลุ่มตัวอย่างในห้องทดลองแล้ว ยังสุ่มกลุ่มตัวอย่างที่กว้างออกไปด้วยการสอบถามผู้ใช้เฟซบุ๊ก 73,789 คน และเปรียบเทียบพวกเขากับดัชนีค่าความซื่อสัตย์ของแต่ละมลรัฐในสหรัฐอเมริกา ผลที่ได้ออกมาไม่ผิดไปจากเดิม ยิ่งสบถคำหยาบคนเหล่านี้ยิ่งเป็นคนซื่อสัตย์ (ไม่โกง)

ทั้งนี้ เดวิด สติลเวลล์ หนึ่งในนักวิจัยจากมหาวิทยาลัยเคมบริดจ์ กล่าวว่า สิ่งสำคัญที่นักวิจัยพบคือ ถ้าพวกคุณยังคงคัดกรองคำพูดทุกครั้งเวลาสนทนา ดังนั้นคุณก็จะเข้าข่ายคัดคำพูดทุกครั้งเวลาพูดคุย คุณจะไม่ได้พูดในสิ่งที่ตัวเองคิด แต่สำหรับบางคนที่ไม่ได้คัดกรองคำพูดหรือสบถคำหยาบบ่อย คนเหล่านี้มักพูดความจริง

แสดงออกถึงความจริงใจและซื่อตรงต่อทัศนคติของตนเองเป็นอย่างดี (ที่มา Source: maxim , independent Voice tv online, Last update Feb 17, 2017)

ประเด็นหลักก็คือ ถึงแม้จะได้รับการยืนยันข้อมูลผลการวิจัยว่า ผู้ที่พูดคำหยาบเป็นคนจริงใจและน่าเชื่อถือ ในลักษณะของการทำวิจัยแบบสำรวจ (Server Research) แค่อ่านปุ๊บเราก็คงจะนึกถึงภาพอะไรได้หลายอย่าง หนึ่งในนั้นก็คงจะเกิดคำถามว่า ที่เราเรียนวิชามารยาทไทย พ่อแม่ ครูอาจารย์ อบรมสั่งสอนขนบธรรมเนียมประเพณีไทย และคำพระสอนที่ว่า พูดคำหยาบ “ไม่ดี” ต้องเป็นคนพูดจาอ่อนน้อมสุภาพอ่อนโยน รู้จักมีสัมมาคารวะ รู้ที่ต่ำที่สูง จะพูดจาอะไรต้องคิดไตร่ตรองให้ดีก่อนพูด เพราะเมื่อก่อนพูดเราเป็นนายคำพูด แต่พูดออกไปแล้วคำพูดจะเป็นนายเรา เป็นต้น ฯลฯ เป็นคำสอนที่ผิด ๆ หรือ ทำให้ผลการวิจัยบอกว่าพูดคำหยาบเป็นคนจริงใจน่าเชื่อถือ และนั่นจะเป็นประเด็นที่เราตั้งคำถามอย่างเยอะแยะมากมายอย่างแน่นอน ว่าเราจะเชื่อถือข้อมูลผลการวิจัยแม้ในระดับต่างประเทศได้หรือไม่

ดังนั้น จากประเด็นต่าง ๆ ของผลการวิจัยทั้งในประเทศไทยหรือต่างประเทศ ที่ผู้เขียนเรียบเรียงมาจึงพอสรุปได้ว่า ในโลกยุคโซเชียล นักวิชาการหรือนักวิจัยควรตระหนักว่า ขึ้นชื่อว่างานวิจัย (Research) เป็นสิ่งเดียวในเชิงวิทยาศาสตร์ ที่ใช้ค้นหาความจริงหรือข้อมูลที่ต้องการทราบ ในการพัฒนาประเทศที่เจริญแล้ว (Developed Country) ยอมรับและให้ความเชื่อมั่นต่อการวิจัยเป็นอย่างมาก เพราะเป็นตัวชี้วัดการบริหารจัดการได้อย่างแม่นยำ บริษัทใหญ่ๆ หลายบริษัท มีห้องปฏิบัติการวิจัยและมีนักวิจัยเก่งๆ ที่ทำหน้าที่ในการเก็บข้อมูลทำให้บริษัทหรือหน่วยงานนำไปใช้ในการบริหารจัดการ ในมหาวิทยาลัยทั้งขนาดเล็กและขนาดใหญ่ทั้งในประเทศไทยและในต่างประเทศ ก็จะมีสถาบันวิจัยและนักวิจัยทุกที่ รัฐบาลเองก็ให้ความสำคัญต่อการวิจัย และมีการปฏิรูปลงทุนการวิจัยในระดับชาติ เช่น คณะกรรมการการวิจัยแห่งชาติ (วช) และหน่วยงานย่อยอื่น ๆ ที่รับผิดชอบด้านการวิจัย ก็ต่างพยายามที่จะสรรค์สร้างสิ่งที่เรียกว่านวัตกรรมทางความคิดนี้ให้มีความน่าเชื่อถือและนำมาใช้ประโยชน์ในการพัฒนาประเทศไทยของเราให้มากที่สุด จึงใช้คำว่าวิจัยที่ดี ควรเป็นวิจัยขึ้นห้าง ไม่ใช่วิจัยขึ้นหิ้ง หมายถึงนำไปใช้ได้จริง ๆ เชื่อถือได้ ไม่ใช่สักแต่ว่าวิจัยให้เสร็จ ๆ ตามงบประมาณและนำไปเก็บขึ้นหิ้งเอาไว้ สิ่งเหล่านี้นักวิจัยใหม่ๆ โดยเฉพาะในระดับสถาบันการศึกษาควรตระหนักร่วมกัน เพราะกำลังเป็นที่ คาดหวังของสังคมและอนาคตของประเทศชาติ แต่หากมีงานวิจัยที่ไม่ได้มาตรฐานหรือนักวิจัยที่ไม่ใช่มืออาชีพจะทำให้การพัฒนาด้านการวิจัยของไทยเดินย่ำอยู่กับที่อย่างแน่นอน และเราจะเห็นงานวิจัยที่ต้องการแต่การสร้างสรรค์ ไม่ได้คำนึงถึงนวัตกรรมหรือคุณค่า ประโยชน์อันเป็นมา มาตรฐานของการวิจัยที่แท้จริง เพราะไม่เช่นนั้น หากมองไปแล้วก็ถือเป็นการคอร์รัปชันวิชาการ เช่นกัน

สถาบันการศึกษาในปัจจุบันได้กำหนดมิติใหม่ของการพัฒนานักวิจัยที่ นำใหม่ให้ได้มากที่สุด โดยกำหนด ลงไปในกรอบมาตรฐานในการให้มหาวิทยาลัยต้องจ้างบุคลากรที่มีความรู้ระดับปริญญาโท และปริญญาเอก หรือ Ph.D. ที่มีผลงานวิจัยเป็นตัวชี้วัดมาตรฐานเพื่อจะให้เป็นผู้บริหารและรับผิดชอบหลักสูตรทุกหลักสูตรที่เปิดสอนในมหาวิทยาลัย โดยสำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา (สกอ) ก็จะเข้ามาตรวจสอบและประเมินว่าได้มาตรฐานตามที่กำหนดทุกๆ องค์ประกอบหรือไม่ โดยเฉพาะองค์ประกอบด้าน การวิจัย อาจารย์หลายท่านไม่เคยทำวิจัยก็ต้องอบรม และฝึกทักษะการทำวิจัยให้ได้ตามเกณฑ์ที่กำหนด เพราะไม่อย่างนั้นก็ต้องตกงาน หลายคนหลายท่านมุ่งหน้าทำวิจัยจนไม่มีเวลาในการสอนในชั้นเรียนเพราะต้องออก

พื้นที่ในการทำวิจัย จึงนำมาสู่มิติใหม่ที่อาจารย์ในมหาวิทยาลัยยัง ต้องปรับตัวกันต่อไป คณาจารย์ที่เคยอยู่ในมหาวิทยาลัยมาอย่างยาวนานหลายท่านที่มีตำแหน่งทางวิชาการระดับ ศาสตราจารย์ และ รองศาสตราจารย์ ได้ให้แง่คิดน่าสนใจไว้ว่า “ในยุคสมัยที่ใบปริญญาคือมาตรฐานของการรับรองบัณฑิตผู้สำเร็จการศึกษานั้น และไม่ต้องไปให้หน่วยงานใดตีค่าหรือหาใบรับรองเทียบวุฒิใด ๆ เหมือนสมัยนี้ มหาวิทยาลัยทุกที่ได้รับความเชื่อถือและเชื่อมั่นต่อระบบการศึกษาระดับที่จบการศึกษา ไม่ว่าจะป็นคณะหรือสาขาใด ต่างก็ได้ดิบได้ดี สามารถสร้างสรรค์ผลงานและพัฒนาประเทศจนเจริญรุ่งเรืองมาถึงยุคปัจจุบันไม่น้อยหน้านานาอารยประเทศ หรือแม้แต่ประเทศในอาเซียนก็ตาม แต่ในปัจจุบัน” สิ่งที่เรากำลังดำเนินการอยู่ไม่แน่ใจว่าเราเดินทาง ถูกหรือผิด แต่เมื่อนโยบายขับเคลื่อน จึงเหมือนถอนสมอเรือ เมื่อหันหน้าออกทะเลแล้วก็ต้องเดินทางต่อไป สิ่งที่จะตอบว่าดีหรือไม่ดี มีการทุจริตคอร์รัปชัน หรือ “โกงในเชิงนโยบายหรือไม่ ” และจะยืนยันได้ว่า **บ้าน วัด โรงเรียน ไม่ใช่สถานที่บ่มเพาะการโกงอย่างแน่นอน** ก็ต้องรอผลการวิจัยที่จะตามมาแก้ไขในอนาคตนั่นเอง

ข้อมูลอ้างอิง

-ธานี ชัยวัฒน์, **บ้าน วัด โรงเรียน หล่อหลอมความโกง** ถอดรหัสพฤติกรรมโกง โดย ผศ.ดร.ธานี ชัยวัฒน์ ผู้อำนวยการศูนย์เศรษฐศาสตร์พฤติกรรมและการทดลอง และอาจารย์ประจำคณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ภายใต้การสนับสนุนของ สกว., ที่มาข้อมูล, หนังสือพิมพ์กรุงเทพธุรกิจออนไลน์ 20/11/60, เข้าถึงได้จาก <http://www.bangkokbiznews.com/blog/detail/643141>, สืบค้นเมื่อ 27/12/60

-สำนักงานสถิติแห่งชาติ กระทรวงเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร **จัดทำรายงานสรุปผลการสำรวจสภาพทางสังคมและวัฒนธรรม พศ.2544**, เข้าถึงได้จาก <http://service.nso.go.th/nso/nsopublish/themes/files/soc-culPocket.pdf> สืบค้นเมื่อ 28/12/60

-MGR Online ภาคเหนือ; **คนขุนยวม รุมต้อนนักวิชาการตั้ง ยันบัวตอง**ไม่ทำร้ายพืชสัตว์, เผยแพร่: 25 พ.ย. 2560, โดย: MGR Online เข้าถึงได้จาก <https://mgronline.com/local/detail/9600000118980> สืบค้นเมื่อ 28/12/60

-maxim , independent, Voice tv online, Last update Feb 17, 2017, **ผลวิจัยล่าสุดของต่างประเทศพบว่า ผู้ที่ชอบสบถคำ หรือพูดคำหยาบ มักเป็นคนจริงจังต่อความรู้** เข้าถึงได้จาก <https://www.voicetv.co.th/read/462693> สืบค้นเมื่อ 28/12/60

-บุญนำ สุนามถาวร; ภาพกิจกรรม มจร วิทยาเขตล้านนา ปี 60, www.Lanna.mbu.ac.th